

Bendegúz „leveske“

A MNy. legutóbbi számának szerkesztői üzenetek rovatában valaki Mahmud Al-Kasgari álnéven éles és erélyes hangon foglalkozott azzal az ismertetéssel, amely folyóiratunk folyó évi januári számában jelent meg Meskó Lajos Bendeguz című cikkéről. Ismertetésünkben kifogásoltuk, 1. hogy mindazok, akik Attila atyjának nevével eddig foglalkoztak, nem vették figyelembe az egykorú forrásokban olvasható legrégibb névalakokat; 2. hibásnak mondtuk a névnek azon etimológiáját, amelyet Németh Gyula Vámbéry nyomán közölt le, mert az a török szóalak, amellyel a nevet Vámbéry kapcsolatba akarta hozni, a régiségben nem lehetett meg; 3. hibáztattuk, hogy Meskó névmagyarozatában egy feltételezhető török szóalakból indult ugyan ki, amelyet azonban mi szótárakban nem találtunk; 4. a név végződésének magyarozatára felhozott állítólagos török kicsinyítő képzőről azt mondtuk, hogy azt Kunoss hibásan következtette ki, az ugyanis sem az oszmán-török szövegekből, sem pedig az oszmán-török élőnyelvből ki nem mutatható; 5. végül hibásnak mondtuk Pais Dezsőnek a régi magyar *Borsu* személynévre vonatkozó feltevését, aki ugyanis ezt a nevet a magyar *bors* szóval próbálta kapcsolatba hozni. Ezen öt pontba foglalt kifogásaink közül egy — és pedig a leglényegtelenebb — amint a MNy. cikkirójának közléséből értesültünk, tévesnek bizonyult (3. pont); az általunk feltételezettnek mondott szóalak ugyanis tényleg megvan Al-Kasgari szótárában. Az alaphibát ezen tévedésünkkel kapcsolatban tulajdonképp Pais Dezső követte el, aki abban a cikkében, amelyre Meskó hivatkozott, a nyelvészeti irodalom szokásaival ellenkezően elmulasztotta azon szóalak forrását megjelölni, amelynek segítségével egy magyar nevet magyarítani próbált.

Mi szamojéd származásúnak mondtuk a török *min-mün-bün* szót. A MNy. cikkirója azt hiszi, hogy — mivel a török *bün* szóalak kimutatható — ezzel ez a feltevésünk már nevetségessé vált és így azt tréfálkozásra bőségesen kihasználhatja. Ebben azonban téved. Az idézett török szó ugyanis annak ellenére, hogy Al-Kasgari szótárában megvan, szamojéd eredetűnek tekintendő, amit már az is tanúsít, hogy a szónak *b-s* variánsai a szamojéd nyelvekben is megvannak.¹ A szamojéd-tö-

¹ Pl. szam. Jen. *bue*, Tavgi *be'a* 'Fischsuppe' (Castrén, Wörterverz. 221). — A török szövégi *-n* a *min-mün-bün*-ben nyilván a szamojéd *-na*,

rök vonatkozások a török őstörténet alapvető kérdései közé tartoznak és így ezen rövid viszonzásunkban behatóbban ki nem fejthetők. Azt azonban a felhozottakból minden olvasónk megítélheti, hogy a török *bün* szóvariánsnak Al-Kasgari szótárában való előfordulása a Bendeguz-etimológiára vonatkozó kritikánk érdemi részét — bármennyire is ragaszkodik ahhoz a MNy. cikkírója — még csak nem is érinti, mert hisz kritikánkban csak egy semmiségben tévedtünk. A MNy. idézett cikke azzal a hangzatos kijelentéssel végződik, hogy ez **egy** példa a sok közül (a MNy szerkesztősége szedette az egy és a sok szavakat fetten), hogy mi módon kritizálunk mi a folyóiratunkban. Olvasóink azonban ebből a példából is megnyugvással vehetik tudomásul, hogy csak ilyen hibák akadnak kritikáinkban. Így tehát szakértelmünkben és tárgyilagosságunkban továbbra is teljesen megbízhatnak...

Tévedések, hibák természetesen minden tudósnál és minden tudományban előfordulhatnak; azok a hibák azonban, amelyek a *Bendeguz* „leveske“ etimológiát lehetővé tették, nem egyéni emberi tévedésekből származtak, hanem annak a tudományos iránynak és módszernek elhibázott voltából, amelyet folyóirattársunk már több mint másfél évtizede képvisel. Ép ezért emlékeztünk meg Meskó Lajosnak egyébként jelentéktelen cikkéről folyóiratunk szemlerovatában. Mivel pedig mi a magyarsággal foglalkozó tudományok összességére nézve is ezt a módszert károsnak tartjuk, ezért tudományos kötelességet véltünk teljesíteni akkor, ha a tudományos közvélemény előtt ezen irány elhibázott voltát alkalmilag megfelelő példákon demonstráljuk. Erre pedig a szóbanforgó Bendeguz című cikk tényleg szerfelett alkalmas volt.

Az általunk kárhoztatott irányt talán a legtalálóbban neovámbérizmusnak, a hibáztatott módszert pedig nyelvészeti formalizmusnak nevezhetjük.

Vámbéry Ármin, akinek a nevét mi is a legnagyobb tisztelettel említjük, tudvalevőleg a törökség iránti romantikus rajongásból váltig azon igyekezett, hogy a magyarságot, illetőleg annak uralkodó rétegét török eredetű népnek tegye meg. E célból, amint ismeretes, munkát és fáradságot nem kímélve szívósan és tántoríthatatlanul azon igyekezett, hogy a magyar nyelv török eredetét kimutassa. Elgondolása módszertanilag logikus volt; munkáját a nagyközönség tetszése kísérte, ° de

-ne determinatív képzőből származott, amely az összes névszókhoz hozzáfűgeszthető.

nagy tudással felépített emlélete mégis megbukott. Vámbérynek a törökséggért való romantikus rajongása iránya követőiben is megvan. Számukra is török és nomád, törökség és államalkotó képesség, sőt török és felsőbbrendű ember azonos fogalmak, de Vámbéryval ellentétben mai tanítványai a törökséget már csak homályosan és közvetett forrásokból ismerik, sőt még török nyelvismereiteik sem állnak azon a színvonalon, mint mesterüké. Azt azonban a modern vámbéristák már tudják, hogy a magyar nyelv finnugor eredetű, ezért a szókincsnek és a magyar nyelv szerkezetének általában már békét hagytak, hanem arra vetették magukat, amit Vámbéry nekik még meghagyott, t. i. a tulajdonnevekre.

A neveknek tanúságtétele mindennemű ethnikai és településtörténeti kérdés szempontjából kétségtelenül igen értékes lehet, azonban csupán abban az esetben, ha a nevek vizsgálatát kapcsolatba tudjuk hozni magukkal e nevek ethnikai viselőivel, azok történetileg is igazolható települési mozgalmaival és a tőlük származó archaeologiai leletanyag tanúságával. Ilyesmiről azonban igen tiszteletreméltó tudományos ellenfeleinknél szó sincs. Számukra ugyanis valami nyelvi formalisztikus lehetőség már nemcsak valószínűséget, hanem kétségbevonhatatlan tudományos igazságot is jelent. És pedig olyan tudományos igazságot, amelynek általános elfogadásából sok esetben romantikus képzelődéseik szerint a magyarságra még politikai haszon is származhatik. Mivel ilyenformán elméleteik sok esetben a hitben és az érzelmekben gyökereznek, ezért nagyon érzékenyek a kritikával szemben, de nézeteikben megingathatatlanok is.

Arról azonban szó sem lehet, hogy a tulajdonnevek magyarázatánál a formalisztikus lehetőség már a valóságot is jelentené, különösen olyan esetekben, amikor a formalisztikus lehetőséget olyan tágan értelmezzük, amint azt például Meskó Lajos is szóbanforgó cikkében tette. Az ismeretes jelentéssel nem bíró neveket ugyanis a legtöbb esetben bármely nyelv elemeinek felhasználásával lehetne magyarázni, de csak történeti, ethnikai és archaeologiai szempontok bevonása döntheti el, hogy a sok lehetőség közül melyik tekinthető valószínűnek. Folyóíratársunk ezzel kapcsolatban például gúnyos célzást tesz szláv helynévi etimológiákra — nyilván számítva arra, hogy a magyar közönség bizonyos szláv népek iránt jelenleg nem túlságosan nagy szimpátiát érez. Azonban, amikor mi bizonyos magyar helyneveket szláv eredetűeknek mondtunk, akkor a

valóság talaján álltunk; azt ugyanis, hogy volt szláv népelem Magyarországon a homfoglalás korában, minden forrás egyértelműleg tanúsítja. Kérdeznünk kell azonban, hogy amikor valaki hun személyneveket török nyelvek segítségével akar magyarázni, akkor tényleg szintén a valóság talaján áll-e? Vagyis kimutatható-e a török ethnikum jelenléte Kelet- és Középeurópában a Kr. u. I. és V. század között? Kérdeznünk kell továbbá, hogy van-e csak egyetlen célzás is az egykorú nyugati kútfőkben arra nézve, hogy az u. n. hun törzsek Belső-Ázsiából költöztek volna Európába? De azt is kérdeznünk kell, hogy hol van és melyik az a belsőázsiai eredetű egységes és az egész rétegre kiterjedő archaeológiai emlékanyag, mely a hunokkal került volna Európába? Mert ilyen tudomásunk szerint nincsen. Ilyen előzmények után tehát semmi lehetőséget sem látunk arra, hogy hun személyneveket török nyelvek segítségével lehetne magyarázni.

De vajjon folyóíratársunk miért akarja mindenáron a „leveske“ jelentést belemagyarázni a hun nagyfejedelem nevébe, amikor annak értelmezésére — amint mindjárt látni fogjuk — más török szó is kínálkozik. Mi azonban névmagyarázatunkban a Kézainál olvasható legrégebb magyar névvariánsból a *Bendacuz* névalakból kívánunk kiindulni, ami a módszer tekintetében talán nem feltétlenül kárhoztatandó gondolat. A név végződését azonban nem a mondvacsinált *-*džyγyz*... kicsinyítő képző segítségével kívánjuk értelmezni, hanem a tényleg meglévő s a nyelvtanokban kicsinyítőnek mondott -*džayyz* képzővel, amely azonban az élő nyelvhasználatban sajnálkozás kifejezésére szolgál (pl. *adam-džayyz* „szegény, boldogtalan ember“). Mivel azonban a „szegény, boldogtalan leves“ értelmezést talán még folyóíratársunknál is kissé különösnek tartanák, Radloff török szótárában valami más alkalmas török alapszó után kellett szétnéznünk. És illet hamarosan sikerült is találunk az oszmán-török *bön* szóban, amelynek jelentése: „ein Narr, ein ungebildeter Mensch, ein Idiot“ (IV. 1697). Azon pedig, hogy ezzel a hun nagyfejedelem nevének a „szegény boldogtalan hülye“ értelme lenne, nem ütközhetik meg az, aki annak formailag nem teljesen kifogástalan „leveske“ értelmezésén nem akadt fenn. Formailag a fenti etimológiát, ha a török *dž* > magyar *d* megfelelésén folyóíratársunkkal túltesszük magunkat, valaki még talán kifogástalannak is tekinthetné.

A figyelmes olvasó bizonyára észrevette, hogy mi sem gondoljuk komolyan, hogy a hun nagyfejedelem nevének a je-

lentése „szegény hülye“ lett volna. Ezen példával olvasóinknak csak azt kívántuk bemutatni, hogy a nyelvészeti formalizmus segítségével akármilyen abszurditást igazolni lehet.

Moros Ella.

(Deutscher Auszug) Bendeguz „Süppchen“. — In ung. Chroniken wird Attilas Vater als *Bendacuz* usw. bezeichnet (diese Namensform eigentlich aus dem *Mundzucus* des Jordanes entstellt). In B. wollte L. Meskő eine autochtone ung. Namensform erkennen, und hat deswegen versucht, sie von einem türk. **bün-dzyyyz* „Süppchen“ herzuleiten. Diese Etymologie ist nicht nur aus semasiologischen und formalen Gründen (ein türk. Deminutivsuffix *-dzyyyz* gibt es z. B. nicht) unmöglich, sondern auch historisch ist sie absurd, da die europäischen Hunnen keine Türken waren: weder historisch noch archäologisch lässt sich das Eindringen eines aus Innerasien stammenden Volkstums nach Europa vor dem 5. Jh. n. Chr. erweisen. — In Zusammenhang mit dieser Etymologie wird auch gegen die moderne Überschätzung des türkischen Einschlages im ung. Volkstum und in der Geschichte Südosteuropas (Neovámberismus) wie auch gegen die Methode des linguistischen Formalismus Stellung genommen.

A rideg és betyár szó jelentése Kecskemét multjában

A „rideg“, „betyár“, vagy „rideg-betyár“ szavaink általában elterjedtek és vidékenként más-más jelentésűek. Emberre, jószágra használatnak, leginkább olyan értelemben, ami az embernél nőtlen állapotot, a jószágnál meddőséget jelent.

A Magyar Nyelv Szótára szerint a „rideg“ a társaságtól különvált, magánosan élő, -járó, nem nyájbeli jószágot jelent. A „rideg-legény“ nőtlent jelent stb.

Alapfogalmánál fogva a „rideg“ szó jelent a többi rokon-neműektől elszakadtat, mintegy magában elromlót, veszendőt, aki nemét, faját nem szaporítja.

A „rideg-legény“ házasodni nem szándékozik, magát nőtlen életre szánt legény, vagy férfi.

„Ridegség“ társaságtól elvont, magánéleti állapot. Ridegséget kedvelő, mogorva, külön, embergyűlölő stb.

A Magyar Tájszótár az ország különböző vidékeiről, a rideg és rokon szavaknak számtalan jelentéseit gyűjtötte össze.

Így: „Rideg“ = 1. magános, páratlan marha, amelyet még nem fogtak járomba, 2. magánosan élő, rossz hírű nőszemély, 3. nőtlen (legény), 4. szabad, kijáró, gulyába, vagy ménesbe